

СИСТЕМНІСТЬ У СПРИЙНЯТТІ ПРАВОВОЇ ПОЗИЦІЇ СТОРОНИ ТА УМОВ МИРОВОЇ УГОДИ У ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ

SYSTEMATICAL APPROVAL IN THE LEGAL POSITION OF THE PARTIES AND TERMS OF THE SETTLEMENT AGREEMENT IN CIVIL CASE

Ткаченко М.О.,

*аспірант кафедри нотаріального та виконавчого процесу і адвокатури
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті розглянуто мирову угоду у контексті переговорних процесів. Проаналізовано наявні концепції вчених та іноземний досвід щодо висвітленої проблематики. Розглянуто актуальну судову практику у сімейних справах, у справах, де предметом спору є іпотека тощо. Надано критично-конструктивний аналіз певних норм законодавства, що регулюють питання та дають можливість зловживати процесуальними правами, а також запропоновано власну редакцію цих норм.

Ключові слова: мирова угода, переговори, зловживання правом, спір, цивільний процес, правова позиція у справі.

В статье рассмотрено мировое соглашение в контексте переговорных процессов. Проанализированы существующие концепции ученых и иностранный опыт по освещенной проблематике. Рассмотрена актуальная судебная практика по семейным делам, по делам, где предметом спора является ипотека и т. д. Предоставлен критическо-конструктивный анализ определенных норм законодательства, которые регулируют вопросы и дают возможность злоупотреблять процессуальными правами, а также предложена собственная редакция этих норм.

Ключевые слова: мировое соглашение, переговоры, злоупотребление правом, спор, гражданский процесс, правовая позиция по делу.

The article deals with the settlement agreement in the context of negotiation processes. The existing concepts of scientists and foreign experience regarding the highlighted problem are analyzed. Considered actual court practice in family affairs, in cases where the subject of the dispute is a mortgage, and so on. Critical-constructive analysis of certain norms of the legislation, which regulates the issues, gives an opportunity to abusing procedural rights and proposes its own version of these norms.

Key words: settlement agreement, negotiations, abuse of law, dispute, civil process, legal position in the case.

Постановка проблеми. Для правильного, системного та комплексного сприйняття правової позиції сторони у цивільній справі недостатньо лише позовної заяви та заперечень відповідача проти позову, оскільки реальні інтереси сторін у справі можуть бути глибоко приховані і не відобразитися у процесуальних документах. Для формування сучасного розуміння принципів процесуальної боротьби сторін, а точніше фахівців (з урахуванням останніх тенденцій до монополізації адвокатури), необхідно ознайомитися не тільки зі спрощеним сприйняттям зловживання матеріальним правом [1, с. 118–119; 2, с. 20], але й зі стратегією і тактикою ведення цивільної справи з елементами зловживання як процесуальними правами, так і деякими видами діяльності на межі кримінальних злочинів [3]. До нових методів боротьби фахівці сьогодні додають процесуальні диверсії, що передбачають нав'язування опоненту багатокomпонентної боротьби не тільки в межах цивільної справи, але й перенесення спірних відносин до інших видів судочинства [4; 5, с. 103–105]. Тепер робляться спроби провести межу між диверсіями та зловживанням правом [6; 7], а також розробляються засоби протидії диверсіям [8] тощо.

Стан опрацювання. Значну увагу дослідженню питання щодо мирової угоди в цивільному процесі приділяли вітчизняні науковці, такі як, зокрема, Ю.В. Білоусов, Т.В. Боднар, О.Г. Бортнік, М.В. Венецька, О.В. Дзера, В.В. Комаров, В.М. Кос-

сак, В.А. Кройтор, Н.С. Кузнецова, Д.Д. Луспеник, В.В. Луць, Ю.Д. Притика, С.Я. Фурса, М.Й. Штефан, М.М. Ясинок.

Метою статті є розгляд мирової угоди в контексті переговорних процесів, аналіз наявних концепцій вчених та іноземного досвіду щодо висвітленої проблематики, критично-конструктивний аналіз певних норм законодавства, що регулюють питання та дають можливість зловживати процесуальними правами, створення власної редакції цих норм.

Виклад основного матеріалу. Чим важливі сучасні дослідження зловживань процесуальними і матеріальними правами для науки? Автор вважає, що такі дослідження мають спонукати до широкого сприйняття матеріального і процесуального права, а також до розуміння складності досягнення бажаного для особи результату, коли на її шляху зустрічається опонент – досвідчений фахівець, здатний використовувати певні права (як матеріальні, так і процесуальні) на шкоду іншій особі.

Навіть суто в межах цивільного процесу слід брати до уваги складність і багатовекторність матеріальних і процесуальних інтересів осіб, які беруть участь у справі, які породжують безліч можливих варіантів розвитку правовідносин між ними. Наприклад, автор ознайомився із судовою практикою [9], коли кредитна установа, підписуючи договір іпотеки, вимагала від боржника вказати адресу проживання, відмінну від квартири, яка знаходиться в

іпотеці, а потім в позовній заяві вказала адресу місця проживання з договору іпотеки. Незважаючи на те, що жодна судова повістка-повідомлення не була доставлена відповідачу, суд ухвалив заочне рішення. Далі раз на півроку позивач звертався за отриманням судового рішення, але не міг одержати його, тому що заочне рішення не могли вручити відповідачу (ст. 227 ЦПК), тобто фактично воно не набрало законної сили. На яких підставах позивачу все ж таки вдалося отримати рішення, зі справи встановити неможливо, але лише після відкриття виконавчого провадження і під час опису виконавцем іпотечного майна боржник довідався про наявність такого рішення. Під час перегляду заочного рішення суду позивач заявив про збільшення позовних вимог з урахуванням відсотків за весь час аж до судового розгляду справи та нарахував пеню [10]. Таким чином, в цій справі має місце одночасне зловживання матеріальними і процесуальними правами, коли юридичну необізнаність боржника було використано максимально, а перше заочне рішення суду було свідомо заплановано використати лише для того, щоб звернути стягнення на майно боржника і в подальшому збільшити нарахування. Тобто, на перший погляд, ця цивільна справа містила в собі заявлені і потенційно значно вищі вимоги кредитора, а такий фактор, як час судового розгляду, використовувався для зростання відсотків по кредиту.

Отже, для ведення в такій і подібній справі перемовин слід сформулювати остаточні вимоги позивача, заперечення відповідача проти пред'явленого позову та можливі зустрічні позовні вимоги, які були пред'явлені відповідачем в цій справі, щоб застерегти зловживання позивачем своїми матеріальними і процесуальними правами. Арифметичні розрахунки у цій справі тільки дадуть змогу визначити межі вимог сторін в цій та подібній справі, але реальні «торги» між сторонами мають врахувати всі аспекти подальшого розвитку правовідносин і перспективи остаточного розрахунку між сторонами. Наприклад, загальновідомими є способи затягування процесу відновлення прав шляхом пред'явлення вимоги про розстрочку або відстрочку виконання зобов'язання, позову іншого із подружжя чи інших кредиторів щодо майна боржника, оскарження дій виконавця, визнання торгів недійсними тощо. Такі способи зловживання правом надають істотні переваги для відповідача-боржника, якщо їм не протиставляти елементи захисту прав позивача-кредитора. Слід зазначити, що проаналізована вище справа не є досить складною, оскільки заявлені вимоги лежать в площині одних правовідносин. Те положення, що зустрічний позов залишався не розглянутим протягом чотирьох місяців, а при цьому навіть не була винесена ухвала про відкриття провадження в справі, лише ускладнює діяльність апеляційного суду, а не саме провадження у справі в суді першої інстанції.

Найбільш складними і емоційно напруженими вважаємо справи, що впливають із сімейних відносин, коли питання ставиться про розлучення, роз-

поділ спільного майна подружжя, визначення місця проживання дитини (дітей) з одним із батьків, встановлення аліментів, дозвіл на виїзд дитини за кордон тощо. Такі комплексні позовні заяви подаються до суду, але суди із зрозумілих причин, як правило, їх роз'єднують в різні провадження.

Отже, для реалізації «мирного плану» врегулювання спірних правовідносин виникає необхідність визначитися, як вирішувати справу: комплексно чи фрагментарно. В цьому випадку питання стоїть про те, чи варто знаходити найпростіші положення, які не викликають істотного протистояння, і по них укласти мирові угоди чи намагатися комплексно вирішити всі справи одночасно однією мировою угодою. Тут варто зазначити, що досить часто мирні переговори супроводжуються недовірою не тільки сторін мирової угоди, але й висококваліфікованих представників між собою. Під час формулювання умов мирової угоди можна виявити рівень кваліфікації опонента, дійсні інтереси протилежної сторони і на цій підставі зробити висновок про те, чи не намагаються опоненти використати час задля задоволення інших інтересів, чи не спонукають до допущення помилок опонентом тощо.

Ведення переговорів з вирішення спору мирним шляхом – це не тільки складна правова полеміка між сторонами та їх представниками, але й важка, емоційно напружена розмова, де на психологічному рівні зважаються не тільки пропозиції протилежної сторони, але й її поведінка, тон розмови тощо. Тому для досягнення успіху мало робити поступки лише з боку однієї сторони, потрібно ще діяти в її інтересах, тобто вимагати від іншої сторони «кроків назустріч», але в розумних межах та на вигідних для обох сторін умовах, з урахуванням положень ч. 5 ст. 175 ЦПК про те, що мирова угода не повинна суперечити закону чи порушувати права, свободи чи інтереси інших осіб.

Так, під час розгляду однієї сімейної справи (автор був присутнім на даному судовому засіданні під час проходження студентської практики) питання стояло про розподіл майна подружжя в натурі. Згідно з таким поділом будинок мав відійти чоловіку, а квартира та автомобіль – дружині, про що йшлося у запропонованому сторонами первісному проекті мирової угоди. Крім того, цим проектом мирової угоди за дружиною залишалось право на половину земельної ділянки під будинком. Після консультації представника чоловіка з дружиною були внесені уточнення до угоди, згідно з якими вона погодилась на те, щоб право власності на будинок і земельну ділянку під ним залишилось за чоловіком. Такий крок, як подарунок дружиною п'яти соток землі під будинком чоловіку, був високо оцінений опонентами, а всі інші питання, які стосувались дітей, їх утримання батьком, який збирався на постійне місце проживання за кордон, погашення аліментного обов'язку нерухомим майном, вирішилися без істотних проблем. Тому, на думку автора, найліпшим способом врегулювання багатовекторного спору між сторонами є комплексна мирова угода, де будуть системно врегульовані всі спірні відносини

між ними. Позитивним моментом такого варіанта врегулювання цих відносин є й те положення, що у сторін є можливість фактично домовлятися щодо мирного вирішення й інших питань (об'єктів), які мають відношення до спірних відносин. В такій ситуації «об'єкт обговорення» може вміщувати декілька реальних предметів, кожний з яких можна розкласти на елементи, щодо яких слід вести переговори. Автор не вважає за доцільне докладно аналізувати поведінку суб'єктів під час переговорів, способи впливу на опонента тощо, оскільки дослідження в цій сфері відносяться до конфліктології, риторики та інших галузей науки [11; 12; 13]. Головне, на що слід звернути увагу, так це на те, що предметом дослідження даних галузей науки є конкретна поведінка особи, риторичні прийоми і техніки, які слід використовувати під час проведення переговорів. А питання, які є предметом переговорів та стосуються прав та обов'язків суб'єктів матеріальних відносин є предметом права (як матеріального, так і процесуального), тому мають досліджуватися в межах певних галузей правової науки. Зокрема, фахівцям відомо, що після відкриття виконавчого провадження з боржника буде стягуватися виконавчий збір, що є негативним для нього, але мало хто з фахівців звертає увагу на те, що і стягувач має сплачувати авансовий внесок, що також лягає додатковим фінансовим «тягарем» на останнього. Отже, цей аргумент може бути використаний під час перемовин зі стягувачем. Тому всілякі новітні секретні техніки переговорів мають спиратися на аргументи, які випливають зі знань процесуальних галузей правової науки.

Так, із засобів масової інформації відомо, що у Російській Федерації поширеними є послуги зі створення сусідам важких житлових умов у комунальній квартирі з метою схилення останніх до укладання договору продажу частки в квартирі на не вигідних умовах, тому і такий аргумент, як вселення в комунальну квартиру «скандальних» сусідів, які діятимуть на межі порушення закону, також використовується в реальних переговорах. Тому на кожний очевидний або несподіваний аргумент потрібно швидко знаходити достойний контраргумент і висувати власні пропозиції.

Реальний процес перемовин розпочнеться лише тоді, коли опоненти відчують сильні сторони позиції один одного, безперспективність подальшої конфронтації і можливість недосягнення бажаного результату через реальні контрдії опонента. Слід також зауважити, що комплексний документ про врегулювання багатовекторного спору (комплексна мирова угода) буде відрізнятися складністю, що деякою мірою є негативним моментом у його врегулюванні. Тому під час складання проекту комплексної мирової угоди необхідно докласти багато зусиль, щоб якісно сформулювати та узгодити між собою усі її істотні умови, визначити взаємозалежні положення, а також встановити засоби забезпечення виконання зобов'язань кожною стороною.

Слід також визнати, що позиції окремих вчених важко однозначно сприйняти, коли мова заходить

про комплексний характер врегулювання спору. Зокрема, Г.М. Ахмач стверджує, що «суб'єктами укладання мирової угоди мають бути тільки сторони (або їхні представники)» [14]. Автор же вважає, що для комплексного врегулювання спору потрібно враховувати позиції всіх заінтересованих осіб, щоб наступна мирова угода була стабільною і породжувала реальні правові наслідки. Тому в цьому контексті заслуговує на увагу пропозиція О.В. Бобровник про необхідність залучення та підписання мирової угоди третьою особою без самостійних вимог, яка бере участь у справі на боці відповідача з метою пред'явлення до неї регресного позову [15].

Актуальним у зв'язку з цим є аналіз ст. 1258 ЦК, де йдеться про зміну черговості одержання права на спадкування, а також встановлено, що участь у договорі мають брати заінтересовані спадкоємці, а договір має укладатися після відкриття спадщини. При цьому не допускається порушення прав спадкоємця, який не бере в ньому участь, а також спадкоємця, який має право на обов'язкову частку. Це правило деякою мірою проливає світло на те, хто ж і в якій якості може брати участь у відповідній цивільній справі щодо підтвердження права на зміну черговості спадкування (ч. 2 ст. 1258 ЦК). Але конкретно не визначено, хто ж може розцінюватися як заінтересовані спадкоємці, тому можуть мати місце зловживання правом, коли за домовленістю один зі спадкоємців, що прийняв спадщину першим, укладе відповідний договір з метою зменшення часток інших спадкоємців. Аналогічними можуть стати цивільні справи, коли «підставний» спадкоємець визначить як відповідача «заінтересованого» спадкоємця і укладе з ним мирову угоду про визнання права на спадкування тощо.

Але це лише один з прикладів використання мирової угоди з причин можливого зловживання правом, коли внаслідок недосконалості норм матеріального права виникає можливість впливати на права та інтереси інших осіб. Критичний погляд на ст. 1258 ЦК можна пояснити тим, що укладання договору про зміну черговості спадкування необхідно посвідчувати лише тоді, коли всі бажаючі прийняти спадщину спадкоємці мають скористатися своїм правом на спадкування, тобто після закінчення шестимісячного строку на прийняття спадщини, і на період укладання відповідного договору нотаріальна дія з видачі свідоцтва про право на спадщину за законом має призупинятися. В такому випадку всі спадкоємці здатні будуть висловити своє бажання або небажання визнати право на зміну черговості на спадкування, а також взяти участь у відповідній цивільній справі, якщо спадкоємець не отримає згоду від усіх спадкоємців. Наданий автором конструктивно-критичний аналіз цієї норми закону дасть підстави викласти її у такій редакції, щоб ускладнити можливість зловживання правом (як матеріальним, так і процесуальним), а також застерегти права всіх заінтересованих осіб. В будь-якому разі для стабільності мирової угоди в розглядуваній правовій ситуації доцільно до укладання мирової угоди залучати всіх спадкоємців,

які мають право на спадкування та претендують на спадщину.

Перелічити всі можливі варіанти складних справ, де беруть участь, крім сторін, треті особи із самостійними вимогами щодо предмета спору або без таких, а також особи, яких спеціально не повідомили про розгляд справи, щоб таємно від кредитора передати коштовний об'єкт, на який може бути звернено стягнення тощо, неможливо. Одне очевидне, що за участі в мировій угоді всіх заінтересованих осіб, а не тільки сторін, вона володітиме більшою стабільністю. Тому штучне обмеження суб'єктів укладання мирової угоди тільки сторонами (або їхніми представниками) не тільки нераціональне, але й протизаконне. Зокрема, це положення суперечить цивільно-правовому принципу свободи договору, а також інтересам всіх заінтересованих осіб.

Тобто не тільки багатовекторність пред'явлених претензій, але й суб'єктний склад осіб, які беруть участь в цивільній справі або виконавчому провадженні, можуть диктувати коло суб'єктів мирової угоди, які у власних інтересах будуть намагатися вплинути на її зміст. Тобто і в цьому випадку раціонально комплексно вирішувати справу шляхом залучення до участі в укладанні мирової угоди всіх заінтересованих осіб. Так, під час визначення солідарної або субсидіарної відповідальності декількох осіб в них буде особиста зацікавленість в укладанні мирової угоди щодо встановлення обсягу і послідовності пред'явлення претензій кредитором. Якщо такі інтереси не будуть враховані, то виникнуть певні процесуальні ускладнення, коли не залучені до участі в мировій угоді заінтересовані суб'єкти будуть оскаржувати ухвалу суду, якою була визнана мирова угода, а відповідна цивільна справа може на тривалий строк затягнути відновлення прав кредитора. Тому саме в інтересах кредитора залучати до участі в справі всіх заінтересованих осіб на боці відповідача. Наприклад, під час пред'явлення позову до одного із подружжя, з ким безпосередньо був укла-

дений договір позики, іншого з подружжя доцільно залучати до участі в справі як третю особу без самостійних вимог на боці відповідача, щоб в подальшому застерегти можливий позов про визнання договору недійсним як укладеного без згоди іншого з подружжя тощо.

Тому системність в укладанні мирової угоди диктує необхідність наперед визначити послідовність пропозицій мирного врегулювання спору за суб'єктним складом, врахування суб'єктивних інтересів кожної особи майбутнього договору, щоб визначити потенційну можливість укласти комплексну мирову угоду. При цьому звернення з офертою досить часто сприймається як слабкість позиції, але це взаємовигідний спосіб врегулювання спору, а цей аргумент необхідно донести до опонентів одним з найперших. Замість багаторічного розгляду справи судом, пов'язаного з постійними витратами часу, коштів, зусиль, негативними емоціями, кращим вважаємо варіант зважування взаємних претензій та перспектив їх доведення до реального виконання, що дасть змогу визначити рівень взаємних поступок. Швидко розраховувати на акцепт оферти не доводиться, оскільки опоненти мають подивитися на власні перспективи, побачити реальність намірів контрагента і навіть кваліфікацію представника опонента.

Висновки. Мирова угода в досудовому порядку складно досягається, але вона може бути укладена на будь-якій стадії судового розгляду і навіть у виконавчому провадженні, якщо будуть запропоновані цікаві для протилежної сторони умови. В кожній ситуації слід враховувати рух справи і системно аналізувати та використовувати правове становище опонента. Наприклад, після двох програшів справи в касаційному суді і спрямуванні справи на новий розгляд до суду першої інстанції обидві сторони будуть втомлені, а навіть принципові опоненти, скоріш за все, будуть готові до компромісного способу врегулювання спору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стефанчук М.О. Деякі питання щодо юридичної природи поняття «зловживання правом» в цивільному праві / М.О. Стефанчук // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2002. – Спецвип. № 1. – С. 118–119.
2. Стефанчук М.О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / М.О. Стефанчук ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2006. – 20 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe.
3. Кравчук В.М. Стратегія і тактика цивільного процесу / В.М. Кравчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/428334>.
4. Смитюх А.В. Что такое процессуальные диверсии / А.В. Смитюх // Юридическая практика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravo.ua/article.php?id=10004197>.
5. Смитюх А.В. Щодо змісту поняття «процесуальна диверсія» / А.В. Смитюх // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 2. – С. 103–105.
6. Смитюх А.В. Злоупотребления процессуальными правами в форме процессуальных диверсий в практике судопроизводства Одесского коммерческого суда в середине XIX века, практика / А.В. Смитюх [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hozpravo-odessa.com/index.php/nashi-avtory/19-smityukh-a-v/222-smiarticle2>.
7. Смитюх А.В. Щодо розмежування понять «процесуальна диверсія» та «зловживання процесуальними правами» у господарському процесі / А.В. Смитюх [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=43625>.
8. Коломиец Е.В. Борьба с процессуальными диверсиями / Е.В. Коломиец [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ut.kiev.ua/new/index.php?option=com_content&view=article&id=21&catid=14.
9. Архів Вишгородського райсуду Київської області. Справа № 363/1524/14-ц.
10. Архів Вишгородського райсуду Київської області. Справа № 363/1524/14-ц.
11. Кеннеді Г. Основы ведения переговоров / Г. Кеннеді. – 6 квітня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://play.google.com/store/books/details/%D0%93%D0%B5%D0%B2%D1%96%D0%BD_%D0%9A%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%B5%D0%B4%D1%96_%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8_%D0%B2%D0%B5%D0%B4

D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2?id=ck3jCwAAQBAJ.

12. Стили ведення переговорів і тактичні прийоми ведення переговорів. Стадії ведення переговорів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studentam.net.ua/content/view/3344/97>.

13. Ризов І.М. Я завжди знаю, що сказати. Книга-тренінг по успішних переговорах / І.М. Ризов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://24tv.ua/sekretni_tehniki_vedennya_peregovoriv_shho_potribno_znati_n837583.

14. Ахмач Г.М. Умови мирової угоди та практика їх застосування / Г.М. Ахмач / Науково-практична інтернет-конференція (14 травня 2013 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=531%3A130513-14&catid=68%3A3-0513&Itemid=84&lang=ru.

15. Бобровник О.В. Треті особи в цивільному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О.В. Бобровник. – К., 2012.